

Populismus a nacionalismus v zemích Visegrádské skupiny po roce 1990

Lenka Dražanová

Parlament České republiky
Kancelář Poslanecké sněmovny
Parlamentní institut

OBSAH:

POPULISMUS A NACIONALISMUS V ZEMÍCH VISEGRÁDSKÉ SKUPINY PO ROCE 1990¹

NOVÁ STŘEDOEVRÓPSKÁ REALITA – HLEDÁNÍ POSTKOMUNISTICKÉ IDENTITY	3
POLSKO	3
<i>Jan Tomasz Gross a Sousedé</i>	4
<i>Výsledky diskuze</i>	6
SLOVENSKO	7
<i>Spory o slovenskou historii</i>	8
<i>První postkomunistický spor o Slovenskou historii</i>	8
<i>Druhý spor a „staří Slováci“</i>	9
ČESKÁ NÁRODNÍ IDENTITA A MÝTY S NÍ SPOJENÉ.....	10
<i>Rozdělení Československé federace</i>	11
MAĎARSKO	12
<i>Politika Maďarska vůči maďarským menšinám okolních států na příkladu maďarské menšiny na Slovensku</i>	13
<i>Maďarská garda</i>	14
ZÁVĚR.....	16

Tato práce zpracovává čtyři případové studie věnované populistickým a nacionalistickým motivům na politické scéně zemí Visegrádu. Nejprve jsou stručně načrtnuty společné problémy, s nimiž se musely země Visegrádské skupiny vyrovnat v rámci vytváření nové identity po pádu komunismu. Poté je v rámci každého státu věnována pozornost některým specifickým událostem, je rozebírán základ těchto událostí a jejich vztah ke kořenům nacionalismu ve společnosti.

V předkládané práci autorka vychází z definování dvou modelů národa: 1. etnický či kulturní národ a 2. státní národ. Autorka vychází z předpokladu, že ve veřejném diskurzu zemí Visegrádu převládá koncepce národa jako společenství etnicko-kulturního, přičemž toto pojetí vidí jako nedostatek.

Z tohoto pojetí národa vyplývá dělení nacionalismu: autorka rozlišuje mezi liberálním nacionalismem (v diskurzu Visegrádské čtyřky snadno zaměnitelným se žádoucím patriotismem), ke kterému přistupuje pozitivně jako k něčemu žádoucímu, a mezi konzervativním či šovinistickým nacionalismem (ve Visegrádském prostředí zaměnitelný s xenofobií či šovinismem), na jehož projevy se především soustředí.

Populismus je v práci chápán jako hlavní prostředek, jak výše popsané koncepce národa a nacionalismus veřejně prosadit. Populismus a nacionalismus jsou považovány za komplementární koncepty, které jsou propojeny. Zatímco nacionalismus je spíše ideologie, populismus ukazuje, jak je tato ideologie používána či zneužívána politickou elitou ve vztahu k občanům.

---

¹ Práce je zkrácenou verzí kapitoly z bakalářské práce, kterou autorka obhájila v roce 2008 na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. V letním semestru 2008 působila v Parlamentním institutu jako stážistka.

Nová střeoevropská realita – hledání postkomunistické identity

Po celou dobu své lidově-demokratické a socialistické existence byly země Visegrádu výrazně chráněny před konfrontací s příslušníky jiných národů – s výjimkou příslušníků místních menšin. Tato situace se výrazně změnila v devadesátých letech v okamžiku otevření hranic všemi směry a uvolněním politického systému a tím i celého života společnosti. Rok 1989 byl nepochybně velkým předělem v novodobých dějinách států Visegrádské skupiny a změny, které zahájil, se týkaly všech sfér života. Události z roku 1989 a změny státoprávního režimu vedly k tomu, že státy Visegrádské skupiny byly nuceny svou národní identitu redefinovat. Tento proces byl provázen dočasným zesílením konzervativního či šovinistického nacionalismu nebo naopak potlačováním národní identity z obavy vzniku nacionalismu a utvářením vztahu k Evropské unii.

Zrození postkomunistických společností v nich vyvolalo naléhavé otázky po tom, „kdo jsme“ a „kam jdeme“, otázky po nové kolektivní identitě. Václav Havel tento stav nejistoty kdysi přirovnal k psychologii propuštěného vězně, jenž se nedokáže orientovat v pro něj nezvyklém světě bez zdí a dozorců [Havel in Nosál 2000: 83].

Rekonstrukce identity byla a je hlavní naléhavý úkol pro nové politické elity. To, co činily a činí postkomunistické společnosti střední Evropy, nemá svým rozsahem a hloubkou v moderní historii srovnatelné období. Hluboká destrukce občanské a politické společnosti je nesrovnatelná s podmínkami, v nichž se demokratizovalo v 70. a 80. letech např. Portugalsko či Španělsko [Nosál 2000: 83-84].

Ve střední Evropě je také zvláště naléhavá problematika menšin, jelikož zde v minulosti docházelo více než kdekoli jinde k mnoha přesunům hranic, často bez ohledu na vůli místního obyvatelstva. Na druhou stranu je třeba přiznat, že v současnosti je situace v zemích Visegrádu historicky zcela výjimečná, jelikož se zde projevuje poměrně vysoká míra národnostní homogenity obyvatelstva a menšiny už zde nemají takové místo, jako např. v první čtvrtině 20. století.

Polsko

Lze konstatovat, že v žádné jiné zemi střední Evropy se neobjevuje nacionalismus tolika různých typů jako v Polsku. Vyskytuje se zde náboženský a ekonomický nacionalismus a též například etnický nacionalismus, navzdory skutečnosti, že polská společnost je už přibližně padesát let téměř homogenní.

Boj proti komunismu, který byl pojímán jako boj za národní nezávislost v mnoha ohledech podobný osvobozeneckému boji ze začátku století, dovolil Polákům, aby nacionalismus považovali za osvobozující sílu, jež vedla k jejich emancipaci od komunistické vlády v roce 1989.

Na druhou stranu se zde po celou dobu objevuje i šovinistický a xenofobní nacionalismus, mnohdy spjatý s katolickou církví a osobami jako je kontroverzní katolický kněz a zakladatel *Radia Maryja* Tadeusz Rydzyk. Nadto je Polákům různými autory přičítán antisemitismus, který je mnohdy dokonce označován jako „historický“. V následující části bude přiblížena největší konfrontace polské společnosti s jí přičítaným antisemitismem v rámci postkomunistické historie Polska.

Jan Tomasz Gross a Sousedé

Jedna z bezpochyby nejdůležitějších a nejdelších debat ohledně polské národní identity a historických mýtů v postkomunistickém Polsku byla vyvolaná vydáním knihy Jana Tomasze Grosse² *Sousedé* v roce 2000. Tato debata byla spojena s projevy extrémního nacionalismu i populismu, ale na druhé straně i s ukázkou toho, že část polské politické elity je schopná kriticky reflektovat polskou minulost. Důvodem, proč diskutovat o událostech v Polsku ovlivněných Grossovou knihou, je to, že pokud je společnost konfrontována s nevyjasněnými stránkami minulosti, může být na následnou veřejnou diskuzi pohlíženo jako na test společenské kolektivní sebereflexe, vlastnosti velmi potřebné pro rozvoj pluralitní demokratické společnosti.

Gross ve své knize detailně popisuje pogrom uskutečněný 10. července 1941 v malé vesnici Jedwabne, ležící na severovýchodě Polska asi sto kilometrů od Varšavy, při kterém bylo zavražděno 1600 příslušníků místní židovské komunity. Autor poté na základě svědeckých výpovědí dochází k závěru, že za masakr nemohou němečtí nacističtí vojáci, jak se doposud udávalo, ale jsou za něj výlučně zodpovědní místní etničtí Poláci, zatímco Němci mu pouze přihlíželi. Záminka byla jednoduchá: polští sedláci tvrdili, že jedwabenská Židé se v krátkém období sovětské okupace východního Polska, od roku 1939 do června 1941 dopustili kolaborace s Rudou armádou.

V minulosti oficiální komunistická interpretace polsko-židovských vztahů za druhé světové války popisovala solidaritu a spojenectví převážné části Poláků s židovskou menšinou. První veřejná debata o této interpretaci započala již na konci 80. let po zveřejnění článku literárního kritika Jana Błonského v polském katolickém týdeníku *Tygodnik Powszechny*, jenž naznačoval určitý (morální) podíl Poláků na holocaustu. Článek vyvolal především negativní reakce a byl tvrdě odmítnut [Auer 2004: 66].

Až vydání *Sousedů* v jejich původní polské verzi v květnu 2000 značí opravdový začátek sporu o historii polsko-židovských vztahů a o polskou kolektivní sebeidentifikaci. Debata okolo knihy byla jedinečná v tom, že zatímco předchází veřejné diskuze ohledně polsko-židovských vztahů trvaly vždy jen několik měsíců, tato plnila stránky novin bezmála dva roky. Debata navíc přerostla z intelektuální diskuze v akademických kruzích v opravdové politické téma, které zasáhlo všechny vrstvy společnosti.³

Konfrontaci Poláků s novou realitou završil televizní dokument inspirovaný knihou Jana Tomasze Grosse se shodným názvem *Sousedé*, který odvysílala státní televize. Dokument zhlédlo podle odhadů asi dva miliony diváků [Mladá Fronta DNES 6.4. 2001].⁴

Polský Institut národní paměti (*Instytut Pamięci Narodowej* - IPN) se rozhodl zahájit vlastní vyšetřování. Vyšetřovatelé báдали v domácích i zahraničních archívech a poté navrhli i exhumaci těl. Varšavský rabín Michael Schudrich byl nejdříve zásadně proti, ale nakonec změnil názor po jednáních s tehdejším ministrem spravedlnosti Lechem Kaczyńským. Podmínkou však byla stálá přítomnost rabinů u masového hrobu [Mladá Fronta DNES 28.5. 2001].

Přijetí nových faktů o Jedwabnem bylo v Polsku, které ztratilo za nacistické okupace tři miliony židovských občanů⁵, velmi obtížné. Podle názoru Stanisława Musiala⁶ kniha Jana

---

² Jan Tomasz Gross je americký historik židovského původu narozený v Polsku.

³ K tomu například Stefan Auer tvrdí, že tehdejších překvapivě vysokých 7.9 % volebních hlasů Ligy polských rodin (*Liga Polskich Rodzin*) a 10.2 % Sebeobraný Polské republiky (*Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej*) vedené Andrzejem Lepperem v zářijových volbách roku 2001 byly důsledkem jejich nekompromisního odmítavého přístupu vůči tragédii v Jedwabnem, z něhož v části polské veřejnosti téžili [Auer 2004: 67].

⁴ Stojí za to upozornit, že mimo jiné v něm Židé, kteří masakr přežili, též připomínali Poláky, kteří pomohli některé Židy zachránit.

Tomasze Grosse polskou veřejnost šokovala jako snad žádná jiná za předchozích padesát let. Proč právě Grossova kniha? Poláci totiž podle jeho názoru sami sebe viděli jako oběti násilí spáchaného za posledních dvě stě let jinými, přičemž oni sami nikoho nikdy nepronásledovali [Mladá Fronta DNES 12.7. 2001]. Staleté soužití s Židy považovalo mnoho Poláků za nejharmoničtější v Evropě. Vydání *Sousedů* podnítilo nové zhodnocení kolektivní představy Poláků o sobě samých jako o pouhých obětech. Museli se zamyslet nad svým obrazem za druhé světové války. Nastolilo taktéž otázku, zda je možné, aby oběť byla ve stejnou chvíli i pachatelem. Adam Michnik ve svém článku pro *The New York Times* přirovnává šok Poláků způsobený vydáním Grossovy knihy ke stejnému šoku, který zažila židovská komunita po vydání knihy Hannah Arendtové *Eichmann v Jeruzalémě*. V té Arendt mimo jiné popisuje kolaboraci části Židů s nacisty. Michnik tvrdí, že některé reakce na Grossovu knihu byly stejně emocionální. Běžný polský čtenář, včetně Michnika samotného, nemohl uvěřit, že se něco takového mohlo přihodit [Michnik 2001].

Veřejnost se více méně rozdělila na dva tábory. Nacionalisticky a pravicově orientovaná část polské veřejnosti buďto polskou účast na vraždách v Jedwabnem popřela, když někteří historici zpochybnili Grossovi závěry jako nepodložené a knihu označili za chybnou z hlediska metodologie. Nebo se ji pokoušela zpochybnit tvrzením, že se jich účastnili pouze skupiny banditů a asociálních živlů. Další ji, jak dokumentuje například Adam Michnik, označili přímo za lež, která byla vytvořena mezinárodním židovským spiknutím proti Polsku [Michnik 2001]. Jako argument zde byla používána i tvrzení o židovských křivdách na Polácích během sovětské okupace.⁷ Například v českém tisku lze zaznamenat tvrzení, že někteří polští politici představitelé se zdráhají přijmout polskou vinu na vraždění v Jedwabnem z obavy, že by to posílilo zahraniční představy o vrozeném antisemitismu Poláků [Mladá Fronta DNES 9.3. 2001].⁸

Například Jacek Żakowski či Wojciech Roszkowski na druhou stranu tvrdili, že i kdyby byla Grossova kniha pravdivá, není správné přičítat kolektivní vinu polskému národu za činy, které byly spáchány jedinci. Odmítli tedy princip kolektivní viny a taktéž rozlišování mezi vinnými a nevinnými národy [Auer 2004: 67]. Druhý tábor se nacházel blíže politické levici. V rámci něho například tehdejší polský prezident Aleksander Kwaśniewski veřejně vyzýval ke kritickému zhodnocení polsko-židovských vztahů a polské identity. Slíbil též veřejnou omluvu za jakékoli zločiny, jichž se snad dopustili Poláci na svých židovských spoluobčanech. K tomu také dodal, že argument používaný k ospravedlnění poválečného polského antisemitismu, totiž židovský podíl na sovětském teroru proti Polákům, nemůže nikdy ospravedlnit masové vraždění Židů [Mladá Fronta DNES 9.3. 2001].

Co se týče církve, ani její přístup k Jedwabnemu nebyl jednoznačný. Episkopát rozhodl, že Židům za Jedwabne vyjádří lítost a 27. května 2001 zorganizoval v kostele Všech svatých ve Varšavě mši pokání, které se však zúčastnila pouhá třetina episkopátu. Během bohoslužby

---

⁵ Za druhé světové války zahynulo přibližně šest milionů Židů, zhruba polovina z nich byla občany Polska, většinou v nacistických táborech smrti na polské půdě. Ve stejném období bylo však okupanty také zabito téměř tři miliony Poláků.

⁶ Stanisław Musiał byl členem Komise polského episkopátu pro dialog s judaismem, dlouholetým členem redakce katolického *Tygodniku Powszechného* a velkým odpůrcem antisemitismu a xenofobie.

⁷ Východní části Polska se v roce 1939 dostaly pod sovětskou okupaci jako výsledek paktu Molotov-Ribbentrop. Po napadení Sovětského svazu Německem v roce 1941 se pak dostaly pod okupaci německou. Během sovětské okupace skutečně jistá část židovského obyvatelstva spolupracovala s bolševiky, což mělo neblahé následky jak pro Poláky, tak pro Bělorusy, Ukrajince a ostatní Židy [Mladá Fronta DNES, 13.7. 2002a].

⁸ K názoru, že Poláci byli v období okolo druhé světové války často antisemity, i když na druhou stranu byl antisemitismus v té či oné podobě rozšířen po celé Evropě a Spojených státech viz. též Mladá Fronta DNES, 13.3. 2001.

---

přirovnal v té době biskup, o rok později již Poznaňský arcibiskup, Stanisław Gadecki Jedwabne k Osvětím a jiným místům hromadného vyhlazování. Katolická církev během mše vyjádřila lítost, nikoli však omluvu, jak to bylo někdy médií interpretováno. Navíc na druhé straně například hlava polské katolické církve kardinál Jozef Glemp navrhl, aby se Židé omluvili Polákům za kolaborování se Sověty. Ve Varšavě byl také rychle odhalen památník Polákům, kteří za války ukrývali Židy před nacisty. Naopak na místě tragické události byl odstraněn pomník dávající masakr za vinu německým nacistům a vztyčen jiný pomník se jmény všech zavražděných. Není na něm však napsáno, kdo je za zločin vinen [BBC News [online] 10.7. 2001].

V den 60-tého výročí události, tedy 10. července 2001, během tryzny v Jedwabnem požádal dle svého předchozího slibu, polský prezident Kwaśniewski o odpuštění. Kwaśniewski tedy nečekal na výsledky vyšetřování Institutu národní paměti a prosil o odpuštění přes odpor široké části polské veřejnosti, která chtěla počkat alespoň na výsledky vyšetřování.⁹ Během vyšetřování velvyslanec Izraele v Polsku Shevach Weiss zároveň připomněl i jiné Poláky, ty, kteří poskytovali ochranu a úkryt a díky nimž sám přečkal v Polsku dobu holocaustu [Mladá Fronta DNES 11.7. 2001].

O rok později Institut národní paměti potvrdil, že masakr mají na svědomí polští sousedé vyvražděných Židů, inspirace vraždy však byla podle IPN zřejmě německá. Podle Institutu nebylo možné zjistit přesný počet obětí. Prokuratura případ navíc uzavřela s tím, že nemá koho stíhat, neboť pachatelé zločinu – převážně sedláci z Jedwabneho – jsou již mrtví [Mladá Fronta DNES 13.7. 2002b].

Výsledky diskuze

Historické mýty nám říkají více o přítomnosti nežli o minulosti; vypovídají o představě společnosti o sobě samé a o úrovni její sebereflexe ohledně její kolektivní minulosti. Co se týče národní historie, bývá pravidlem téměř ve všech zemích, že národní historické vyprávění představuje portrét líčící hrdinné chvíle národa nebo naopak jeho mučednictví. Co je často historickým vyprávěním vynecháváno, jsou vlastní temné stránky minulosti.

Vyšetřování masakru v Jedwabnem Institutem národní paměti, oficiální vzpomínková slavnost při šedesátém výročí zločinu a reakce některých polských intelektuálů v čele s tehdejším polským prezidentem Kwaśniewským představují příklady zásadních momentů dokazujících, že důležitá část polské kulturní a politické elity je schopna se náležitě vyrovnat s minulostí. Tyto momenty daly stimul k boji proti antisemitismu, určitým způsobem pomohly budovat polskou demokracii a zlepšily obraz země ve světě. Kwaśniewského věta: „*Tady v Jedwabnem obyvatelé Polska zemřeli rukou jiných obyvatel republiky*“¹ je pozitivním příkladem pojmání národa především jako občanů státu.

Na druhé straně reakce pravicových nacionalistických kulturních a politických elit a jejich příznivců ukazuje, že populární mýtus o nevinných obětech, ale také myšlenky na „celosvětové spiknutí Židů“ mají ještě stále své důležité místo ve veřejné debatě a v myslích lidí. Jen čas ukáže, zda-li se tato druhá percepce stane ve veřejném diskurzu pouze marginální. Nedávno byla totiž vydána nová kniha Jana Tomasze Grosse nazvaná *Strach*, jež

---

⁹ Kwaśniewského kritici, především z řad polské pravice, mu vyčetli, že prezident se pouze snaží prokázat laskavost Izraeli a židovským kruhům na Západě. Navíc podle průzkumu veřejného mínění bylo 50 % Poláků proti omluvě [BBC News [online] 10.7. 2001]. I ředitel Institutu národní paměti Jerzy Bukowski řekl, že Kwaśniewského omluva před objasněním všech faktů, nebyla vhodná a že je překvapen, že prezident hovoří o výhradní odpovědnosti Poláků ještě předtím, než jsou známy výsledky vyšetřování [BBC News [online], 7.3. 2001].

pojednává o poválečném násilí na Židech a obviňuje Poláky, že antisemitismus zde přetrvával i po druhé světové válce.¹⁰

Slovensko

Slovenský nacionalismus se pojí převážně s etnickým pojmáním národa, v rámci něhož kulminují především silné antimaďarské a antiromské pocity. Taktéž je velmi často svázán s tématem slovenské historie.

Po roce 1989, převážně v letech 1990-1992, začaly na Slovensku kulminovat nálady, které slovenský sociolog Imrich Vašečka nazývá „*slovensko-slovenský spor*“¹¹. Šlo o spor nacionálně orientovaných Slováků se Slováky orientovanými tzv. československy, ale v podstatě především o spor mezi zastánci autoritativního státu proti demokratickým silám. Tento střet získal konkrétnější podobu v rámci boje o společný stát a boje o tzv. jazykový zákon¹¹ [Vašečka 2000].

Okolnosti vzniku nezávislého Slovenska, které lze označit za rozhodnutí politických elit bez ohledu na vůli většiny obyvatel Československa, a události bezprostředně po něm, se později ukázaly jako zhoubné pro vývoj demokracie na Slovensku¹². Jako nový stát pak přijalo Slovensko ústavu, v níž je zdůrazněn národní princip – v Preambuli se píše „*My, národ slovenský (...)*“, což stojí v protikladu například k české Ústavě, kde se píše „*My, občané České republiky (...)*“, ale hlavně to zcela ignoruje fakt, že Slovensko je národnostně dosti heterogenním státem. Zdůrazněním národního principu se navíc dostala do popředí otázka míry zabezpečení a respektování práv menšin.

Po celou dobu vlády Vladimíra Mečiara v letech 1993 - 1998 se na Slovensku zaváděly praktiky neslučitelné s fungováním demokratického a právního státu – a dokonce se pro Mečiara v zahraničí občas používalo označení „*slovenský Lukašenko*“¹³. Kvůli politice Vladimíra Mečiara se Slovensko nestalo členem NATO společně s Polskem, Maďarskem a Českou republikou, bylo pomíjeno při jednáních o rozšíření EU a kritizováno za porušování lidských práv.

Mečiarův kabinet zahájil svou vládu úřednickými čistkami. Své stoupence dosadil do vedení strategických podniků, veřejnoprávní televize i bezpečnostních složek. 31. srpna 1995 byl unesen syn tehdejšího slovenského prezidenta Michala Kováče. 29. dubna 1996 vybuchlo auto s novinářem Róbertem Remiášem, jenž celý případ prošetřoval. Po konci Kováčova funkčního období v roce 1998 převzal Mečiar jeho pravomoci a udělil svým chráněncům milosti [Molnářová 2006]. Jedním z vrcholů tzv. mečiarismu se pak stala situace, když se poslanec František Gaulieder rozhodl opustit HZDS a byl zbaven mandátu tehdejším předsedou Národní rady Ivanem Gašparovičem na základě falešného abdikačního listu.

---

¹⁰ Ironicky výmluvná je zde skutečnost, že právě Gross opustil Polsko v roce 1968, kdy došlo ke komunistickým vedením podněcované antisemitské kampani, jež nakonec vyústila ve vypuzení členů malé zbývající židovské komunity v Polsku.

¹¹ Tzv. jazykový zákon byl schvalován Slovenskou národní radou v říjnu 1990. Matice slovenská prostřednictvím poslanců SNS předložila návrh zákona na ochranu slovenského jazyka s výrazně diskriminačními prvky, například možností používání maďarštiny pouze v okresech s podílem menšiny nad 50 %. Slovenština byla v zákonu uvedena jako státní jazyk závazný po celém území Slovenska. Poměrně velký celonárodní spor řešila vládní koalice předložením vlastního návrhu zákona, který slovenštinu označoval jako úřední jazyk a jazykový limit stanovil na obvyklých 20 %. V emocionálně vypjaté atmosféře demonstrací byla nakonec přijata vládní předloha [Hunčík 1999: 213].

¹² O tom, že důvodem rozpadu nebyl ani tak slovenský nacionalismus, ale touha Vladimíra Mečiara po moci, se krátce zmíním dále. Navíc se po rozpadu Československa dostal k moci nejen autoritativní Mečiar, ale i nacionalistické síly mnohdy se odvolávající i na první Slovenský štát [Auer 2004].

Evropská unie v reakci na všechny tyto a další jim podobné události oznámila, že Slovensko neplní kodaňská politická kritéria a tedy do EU nepatří. Rozhovory o přistoupení posléze „začalo zmírňovat“ i NATO [Molnárová 2006].

Vladimír Mečiar a jeho politika nepříznivě ovlivňovali i slovensko-maďarské vztahy, jelikož Mečiar relativně otevřeně vyjadřoval svůj odpor vůči maďarské menšině na Slovensku. Menšinová politika sloužila taktéž jako prostředek k udržování slovenského voličstva ve stavu strachu tím, že podle Mečiara a jemu blízkým politickým silám byly slovenské národní (etnické) zájmy ohroženy jednak neúměrně stupňovanými požadavky (Maďaři), nebo životem, který je neakceptovatelný (Romové)[Vašečka 2000].

K nejvýraznějším projevům slovenského nacionalismu docházelo v období třetího Mečiarova kabinetu (1994 – 1998). V něm byly koaličními partnery jeho Hnutí za demokratické Slovensko (*Hnutie za demokratické Slovensko* - HZDS) Slovenská národní strana (*Slovenská národná strana* - SNS) a Sdružení dělníků Slovenska (*Združenie robotníkov Slovenska* - ZRS) [Molnárová 2006]. Byl to právě tento kabinet, který přivedl podle analytiků Slovensko do mezinárodní izolace [Bučková 2006]. Především nacionálně-populistická Slovenská národní strana a hlavně její předseda Ján Slota se nevyvarovali xenofobních výroků na adresu Maďarů a Romů. Situace se nezlepšila ani v době následného opozičního působení Slovenské národní strany.

Spory o slovenskou historii

I když panují spory o tom, do jaké míry pojetí „čechoslovakismu“ naznačovalo kulturní jednotu, podle mého názoru není pochyb o tom, že Češi téměř po celou dobu trvání Československa Slovákům dominovali jak v kulturní, tak v politické oblasti. Na Slováky to mělo nejednoznačný vliv a možná proto je jednou z charakteristik postkomunistického období na Slovensku „spor o dějiny“, kdy se určitá část slovenské společnosti snaží podepřít legitimitu vzniku samostatného státu historickými „důkazy“.

První postkomunistický spor o Slovenskou historii

První velký spor o slovenskou historii proběhl na základě knihy Milana Stanislava Ďurici¹³ *Dějiny Slovenska a Slovákov*, a to zejména okolo jejího druhého vydání v roce 1996. Kniha byla zneužita pro politické účely některých slovenských politických kruhů (především Slovenské národní strany a Matice slovenské), když byla zadarmo distribuována do slovenských základních a středních škol Ministerstvem školství SR a prosazována tehdejší ministryní školství Evou Slavkovskou jako učební pomůcka pro výuku dějepisu ve snaze vytvořit tzv. „slovenský výklad dějin“ [Auer 2004; Šmíd 2006; Chorvátová 2008].

Text vytváří dojem, že Slováci bojovali o nezávislý stát více než deset století, samostatnost však byla většinu doby potlačována buďto Maďary, Čechy nebo Židy [Šmíd 2006: 3]. Navíc se neubráníme dojmu, že Slovenský stát kněze J. Tisa byl klidnou a spokojenou katolickou zemí a nejvýznamnějším obdobím moderních a vlastně i celých slovenských dějin. Logickým

---

¹³ Milan Stanislav Ďurica je slovenský historik, publicista, překladatel a římskokatolický kněz, který dlouhodobě pobýval v Itálii.

vyústěním tohoto „boje o přežití“¹⁴ je pak Slovensko z 1. 1. 1993 vedené Vladimírem Mečiarom a Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS). Proti Ďuricově pojetí slovenských dějin se postavili někteří historici z Historického ústavu Slovenské akademie věd, Slovenský svaz protifašistických bojovníků a další spolky a hnutí [Šmíd 2006: 1]. Jelikož byla kniha částečně financována z fondu Evropské unie *PHARE*, slovenské ministerstvo školství bylo v červenci 1997 pod tlakem EU donuceno nedoporučit knihu používat jako učební pomůcku ve školách [Chorvátová 2008].

Druhý spor a „staří Slováci“

Další významný spor o slovenské dějiny se odehrál na přelomu let 2007 a 2008, když slovenský premiér Róbert Fico hovořil o velkomoravském knížeti Svatoplukovi jako o králi starých Slováků [Chorvátová 2008]. Následovala polemika mezi slovenskými historiky o adekvátnosti výrazu „staří Slováci“ pro období Velké Moravy. 3. ledna 2008 se v deníku *SME* proti termínu, který Róbert Fico použil na oslavách patnáctého výročí vzniku Slovenské republiky, ohradil historik Dušan Kováč a označil jej za ahistorický a za manipulování s termíny [SME.sk [online] 7.1. 2008]. Naopak 7. ledna vydala slovenská tisková agentura (TASR) stanovisko třiceti dvou historiků, jazykovědců a archeologů¹⁵, kteří podpořili Ficův termín. Své názory pak prezentovali 30. ledna v *Literárním týždenníku* vydávaným Spolkem slovenských spisovatelů tedy organizace, jejíž členové plédovali po roce 1989 pro vznik samostatného Slovenska. Asi jediný současný slovenský historik zabývající se Velkou Moravou a počátky Uherského státu Ján Steinhübel připomněl zastáncům termínu „staří Slováci“, že navzdory osmnáct let trvající svobodě slova a patnácti letům samostatného slovenského státu nikdo z nich zatím nepublikoval žádnou vědeckou studii, která by obsahovala nějaké argumenty pro jeho používání [Chorvátová 2008]. Podle signatářů prohlášení však skutečnost, že Slovensko bylo nejprve součástí Rakouska-Uherska a poté Československa, měla vliv na to, že narozdíl od jiných etnik se pro předky dnešních Slováků termín „staří Slováci“ nepoužíval, ač by to bylo logické [SME.sk [online] 7.1. 2008]. „Spor se začíná podobat případu s Ďuricovou knihou. Sporné pojmenování „staří Slováci“ pro obyvatele Velké Moravy by se totiž mělo stát součástí učebnic dějepisu pro slovenské školy v rámci nových osnov. Osnovy připravuje předmiotová komise v čele s historikem Róbertem Letzem a pojmenování, které předmiotová komise určí, bude závazné pro autory učebnic na další roky [Pravda 28.2.2008].

„Vlasteneckou linií“ a termín „staří Slováci“ v komisi prosazuje především skupina historiků z Matice slovenské - Peter Mulík, Lýdia Benčová a Ján Bobák. Ti byli do předmiotové komise pozváni až v lednu roku 2008 [Nejedlý 2008].

---

¹⁴ „Boj o přežití“ byl později používán na Slovensku nejenom k odůvodnění samotné existence nezávislého slovenského státu, ale také k odepření některých základních práv národnostních menšin (především Maďarů), protože je někteří Slováci považovali za faktor ohrožující zachování slovenského národa. Některá z nejodvážnějších zdůvodnění restriktivních postupů vůči maďarské menšině na Slovensku během vlády Vladimíra Mečiaru byla založena na iracionálních obavách z nezmenšené hrozby maďarské nadvlády. Například Roman Hofbauer, tehdy člen parlamentu za vládnoucí stranu HZDS tvrdil, že slovenský národ je ohrožen genocidou, a proto se musí chránit jak před svými nepřáteli v cizině, tak před vnitřními zrádci [Auer 2004]. Zajímavostí je, že pojem „věčného boje polského národa o přežití tváří v tvář domnělým nepřítelům zvenčí“ používali také Dmowského Národní demokraté v Polsku na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Například Brian Porter jasně ukázal, že tato myšlenka vedla k vášnivému antisemitismu, jehož dědictví dosud působí potíže polské společnosti [Porter 2000: 58-195].

¹⁵ Mimořádně mezi nimi byl i Milan Stanislav Ďurica.

Režim Vladimíra Mečiara vykazující výrazné autoritářské rysy i další etno-nacionalistické excesy byly často teoretiky vysvětlovány chybějící použitelnou minulostí“, čímž byla myšlena absence demokratické minulosti Slovenska. Nejen že to znamená vyloučení podílu Slováků na první Československé republice, ale navíc je to dosti deterministické pojetí. Minulost jistě ovlivňuje současnost, ale nikdy ji zcela neurčuje. Navíc demokracie může vznikat nejen v návaznosti na „demokratickou tradici“ minulosti, ale i jako protireakce na totalitarismus. Slovinci tedy nejsou o nic méně schopni vyznávat liberální hodnoty než Češi, Maďaři či Poláci.

Česká národní identita a mýty s ní spojené

Obsah moderního českého nacionalismu byl pravděpodobně nejsilněji ovlivněn vývojem na začátku devatenáctého století. Tím nelze říci, že události, k nimž došlo před českým národním obrozením, neměly žádný význam. Lze však tvrdit, že se jejich silný vliv mohl uplatnit pouze díky nacionalistickým vůdcům, jakým byl například František Palacký, který si uvědomoval význam historie při vytváření pocitu národní identity a aktivně podporoval pochopení významných historických událostí a myšlenek. Bylo však nešťastné, že během doby začal být Palackého zájem o konflikt závažnější než jeho volání po toleranci [Auer 2004]. Navíc dokonce i humanisticky kosmopolitní Tomáš Garrigue Masaryk, který před válkou kritizoval Palackého za to, že se příliš zaměřuje na nepřátelství mezi národy, se během doby více přiklonil k pojetí, jež vidělo nově vytvořený československý stát jako „baštu proti německé a maďarské agresi“. Navzdory tomu lze říci, že Češi dosáhli vlastní státnosti spíše na základě změny vnějších podmínek, nežli díky vytrvalému boji za plnou politickou nezávislost. I nový český stát založený 1. ledna 1993 byl spíše výsledkem nevyřešených sporů mezi českými a slovenskými politiky o správnou podobu ústavního řádu nové (postkomunistické) federální republiky. Možná je právě tato skutečnost jedním z důvodů, proč si Češi vesměs sami o sobě jako o národu myslí, že jsou imunní vůči nacionalismu. Nacionalismus je podle široce rozšířeného pojetí něco, co postihuje ostatní středoevropské národy, nikoli však Čechy. Jak ale tvrdí britský antropolog českého původu Ladislav Holý, je dost možné, že Češi svým vehementním popíráním nacionalismu tímto svůj vlastní nacionalismus vlastně dokazují [Holý 2001: 13]. Jedním z dalších, přímo „historických“ stereotypů české politické kultury je, jak píše Karel Vodička a Ladislav Cabada, mýtus o „předurčenosti“ českého národa. Už spor o smysl českých dějin byl prodechnut myšlenkami o předurčenosti Čechů pro vykonání specifických historických úkolů, na což navázala myšlenka předurčenosti českého národa pro přenos demokratických ideálů do prostředí střední Evropy v letech 1918-1938 (například Edvard Beneš a jiní a jejich vnímání Československa jako „ostrova demokracie“). Po druhé světové válce měl být český národ zprostředkovatelem sblížení západního a sovětského politického systému a dokonce i v období komunismu bylo Československo vnímáno alespoň jako „výkladní skříň socialismu“. Tento pocit jedinečnosti, tedy mýtus o české národní výjimečnosti, kterým je prodchnuta celá historie české identity, se objevil i po pádu komunismu. Část českých politických elit byla totiž spolu s většinou Čechů přesvědčena, že Česká republika je vzorový příklad rychlého a úspěšného přechodu k demokratické kapitalistické společnosti a je daleko demokratičtější a celkově úspěšnějším státem než ostatní postkomunistické země [Vodička, Cabada 2007: 171].

Zde se dostáváme k dalšímu velmi rozšířenému mýtu o českém národě, a totiž k poukazu na jeho demokratickou tradici. „Mýtus o demokratické tradici“ je však dosti problematický. Pokud vychází z velmi sporného tvrzení, že demokratická tradice se zde formovala již od roku 1848 během participace české reprezentace na politice Rakouska-Uherska, pak jednak

opomíjíme fakt, že zcela stejnou tradicí se mohou chlubit téměř všechny ostatní národy zastoupené v rakouském parlamentu, dále skutečnost, že česká politická reprezentace se naopak své účasti na politice v době pasivní rezistence na několik let vzdala, a v neposlední řadě i fakt, že Češi nadřazovali nacionalismus nad liberalismus, což se projevilo v odmítnutí spojit se s německými liberály. Pokud budeme za vznik této tradice považovat období první republiky trávající dvacet let, můžeme stejně odůvodněně tvrdit, že toto období bylo pouhou výjimkou, spíše nežli pravidlem. Obecně jsou totiž národní historie „volnými interpretacemi“ minulosti a co do zamýšleného obrázku nezapadá, bývá vysvětleno jako mimořádné a výjimečné. Otázkou však zůstává, jestli je v historii Čechů nezvyklou událostí komunistický režim, či naopak první republika¹¹. Výše řečeným chci především poukázat, že neexistuje, jak již bylo několikrát řečeno, „předurčenost“ jakéhokoli společenství k nějakému určitému politickému režimu. Zároveň uznávám, že již existující mýtus o tom, že Češi jsou „od přírody“ demokratičtí, jim může velmi usnadnit demokracii udržet.

Igor Nosál podle mého soudu velice výstižně popisuje další mýty spojené s českou identitou. Ukazuje se, že pojetí českých dějin a sebepochopení českého národa, od Dalimilovy kroniky přes husity až po Palackého, Masaryka a Havla, je značně rozporuplné dědictví, jehož bylo možno využívat k ospravedlnění revolučního násilí a šovinistických výstředností, jakož i pro ustavení tolerantní liberální demokracie. Pokud totiž budou chtít Češi dostát svým představám o sobě samých, to znamená budou se snažit být nejdemokratičtějšími, „nejnenacionalističtějšími“ atd., je vše v pořádku. Pokud si naopak budou myslet, že prostě takovými jsou, aniž by se museli snažit těmito ideálům dostát, může to naopak vést k malé ostražitosti proti antiliberálním tendencím.

Rozdělení Československé federace

Po odsunu sudetských Němců z Československa konstruovali Češi svoji národní identitu zejména v protikladu ke Slovákům, které považovali za ty nejvýznamnější „druhé“ [Holý 2001: 13]. „Sociálněpsychologické“ aspekty soužití Čechů a Slováků a s nimi spojené stereotypy popsal například Petr Příhoda. Prvním aspektem je slovenská inferiorita; podle tohoto pohledu jsou Slováci ve srovnání s Čechy méně vzdělaní, chudší, méně technicky dovední, hůře adaptabilní na podmínky průmyslové revoluce. Za další stereotyp spojený s českým nacionalismem můžeme považovat chápání Slováků jako zastaralého českého kmene a slovenštiny jako českého dialektu, přičemž Slováci jsou k tomu nositeli opačných vlastností, což zajišťuje rovnováhu systému. To znamená, že Češi jsou civilizovaní, racionální, urbanizovaní, analytičtí a dospělí, Slováci jsou rurální, intuitivní, přírodní, emotivní a infantilní. Vzájemným stereotypem je potom jednak přesvědčení Čechů o slovenské zradě v letech 1938 – 1939, a na druhou stranu Slováků o české expanzivnosti, jejíž výsledkem je zavedení komunismu na Slovensku, za nějž jsou Češi zodpovědní [Příhoda in Vodička, Cabada 2007: 173]. Všechny výše zmíněné stereotypy se objevily i v prvních letech po pádu komunismu. Jejich projevem byl český despekt ke slovenským národním vlastnostem a na druhé straně pak hodnocení Čechů jako expanzivního a utlačovatelského národa, který Slováků vykořisťuje. Obě společenství se v procesu rozpadu státu taktéž výrazně nacionalizovala – Češi ve vztahu ke Slovákům a tradičně také k Němcům, Slováci tradičně ve vztahu k Maďarům, ale relativně překvapivě taktéž vůči Židům¹⁶ [Vodička, Cabada 2007: 176]. Možná i proto je v obecné rovině rozpad Československa často chápán jako jeden

---

¹⁶ Podle průzkumů se v prvních letech po pádu komunismu 54 % Slováků obávalo vlivu Židů na svůj život, přestože na Slovensku téměř žádní Židé již nežili [Kipke in Vodička, Cabada 2007: 176].

Srov. např. velmi obdobnou situaci v Polsku – viz. podkapitola věnovaná Polsku.

z příkladů procesu transformace, kdy je ideologie komunismu nahrazována ideologií nacionalistickou. Zánik „komunistické říše“ je pak doprovázen vytvářením národních států [Holý 2001: 14]. Americká antropoložka Katherine Verdery zmiňuje jako jednu z příčin vzestupu nacionalismu taktéž skutečnost, že nacionalismus dává pohodlnou odpověď na otázku, kdo zavinil ekonomickou a politickou zaostalost – artikulace národní odlišnosti je dobrým prostředkem přenesení viny na druhé [Verdery in Holý 2001: 15]. Po roce 1989 se Češi a Slováci vzájemně obviňovali za všechny problémy své socialistické minulosti. Již v roce 1989 byly podle průzkumů veřejného mínění oba národy přesvědčeny, že druhý národ je zvýhodňován; 68 % Čechů bylo přesvědčeno, že ve společném státě jsou upřednostňováni Slováci, přesně opačný názor však zastávalo dokonce 71 % Slováků [Bayer a Kabele in Vodička, Cabada 2007: 175]. Výzkum veřejného mínění v roce 1991 navíc ukázal, že se většina Čechů i Slováků domnívala, že na druhý národ finančně doplácí [Holý 2001: 15]. V České republice převládá do dnešní doby pocit, že rozdělení Československa bylo zapříčiněno slovenským nacionalismem, protičeským smýšlením a slovenským separatismem [Holý 2001: 13].

Rozdělením Československa vznikl jednak český, téměř etnicky čistý, homogenní stát hodně nad evropský průměr, a také slovenský stát s pětinou obyvatel tvořící národnostní menšiny, tedy vysoce pod evropským průměrem. Přitom oba státy se pokládají za státy národní. Hlavně Češi, ale i Slováci tak nutně museli proměnit i svou identitu. Ta se do té doby mimo jiné odvíjela od skutečnosti, že jakýkoli předchozí státní rámec vždy sdíleli ještě s jinými národy či národnostními skupinami. Úplně sami však přeci jen Češi nejsou, jelikož sdílejí svůj stát s sice ne už tolik početnými, ale přeci jen existujícími menšinami, z nichž nejvýznamnější je ta romská. Avšak už jenom čeština¹⁷ jako jazyk je tak hluboce naplněná rasismem zaměřeným proti Rómům, že k zajištění plné rovnoprávnosti by bylo potřeba více než jen určité formální politické změny.¹⁸ Těchto široce rozšířených negativních postojů mohou snadno využít populističtí politikové. Jako vůdce extrémní nacionalistické strany, která se snažila získat popularitu urážením Rómů, vynikl v České republice především Miroslav Sládek.

Maďarsko

Po rozpadu Rakouska-Uherska zažilo Maďarsko spolu s územními změnami i ztrátu postavení a určité části svého obyvatelstva, které se dostalo pod správu cizích zemí. Mluví-li se v maďarské politice po roce 1918 až do současnosti o menšinové otázce, znamená to proto v drtivé většině případů otázku maďarských menšin ve státech sousedících s Maďarskem. Navíc má značná část maďarské společnosti ještě stále i po téměř osmdesáti letech od podepsání Trianonské dohody potřebu se k „Trianonu“ vracet. Tato skutečnost má podle Pétera Hunčíka, slovenského autora zabývajícího se otázkou menšin na Slovensku, několik příčin. Jednak bylo po roce 1945 téma Trianonské dohody v Maďarsku tabuizované a nesmělo se o něm mluvit. Dále fakt, že rozsah ztrát byl opravdu šokující; Maďarsko dohodou ztratilo přibližně 30 % své národnostní populace a asi tři miliony Maďarů se ocitly na území cizího státu. I rozsah územních ztrát (asi 60 %) byl ohromující¹⁹ [Hunčík 1999]. Došlo zde

---

¹⁷ Taktéž ale slovenština či polština, kde například slovo „Cikán“ přímo označuje podvodníka či zloděje a většina přísloví představuje Romy ve špatném světle [Łodziński 2000: 166].

¹⁸ Například pouze u příslušníka romské národnosti je jeho potomek nazýván označením za použití tvarosloví, které se jinak obyčejně užívá pro označování mláďat zvířat („cikáně“, stejně jako kůzle, štěně atd.). Jediným ekvivalentem by snad mohlo být méně užívané slovo „žid“, pro potomka Židů [Auer 2004: 128].

¹⁹ Pro srovnání – Československo po Mnichovské dohodě ztratilo asi 35 % svého území [Hunčík 1999].

tedy k významnému obrácení rolí, jelikož dříve v oblasti dominantní etnická komunita začala být podřízená sousedícím, nově utvořeným státům. Maďarské národní povědomí tak utrpělo vážný úder. Národnostní otázka v oficiálním slova smyslu, to znamená úplná nezávislost na Rakousku, byla sice vyřešena, ale začalo být zřejmé, že skutečná národnostní otázka nebyla otázkou suverenity, ale jednotnosti Maďarska. Maďarsko získalo nezávislost, avšak jeden ze tří Maďarů žil mimo Maďarsko.

Existence velkých maďarských menšin vně hranice státu vede v současnosti ke dvojí roli Maďarska, odlišné od situace ve všech ostatních státech Visegrádu. Maďarsko vystupuje jednak v roli „národního“ státu ve vztahu k menšinám žijícím v Maďarsku, ale také v roli „domoviny“ maďarských menšin ve střední Evropě [Szaló 2000: 173].

První svobodně zvolená vláda po pádu komunismu s premiérem Józsefem Antallem v čele v této souvislosti několikrát vyvolala napětí se sousedními státy v důsledku určitých Antalových prohlášení. V jednom z nich se Antall prohlásil za premiéra ne deseti milionů Maďarů, ale patnácti, což tedy zahrnuje i pět milionů Maďarů žijících v současnosti mimo hranice Maďarska. Rétorika Józsefa Antalla byla poté oživena v atmosféře předvolebního boje v roce 2002 Viktorom Orbánem, který požadoval spojení rozděleného maďarského národa a cítil se, podobně jako Antall na počátku devadesátých let, být premiérem maďarského národního „společenství“.

Politika Maďarska vůči maďarským menšinám okolních států na příkladu maďarské menšiny na Slovensku²⁰

Pro příklad politiky Maďarska vůči „svým“ menšinám v okolních státech je zvoleno Slovensko jednak proto, že je relevantní z hlediska tématu práce, ale i proto, že na Slovensko spolu s Rumunskem zůstala po rozpadu Rakouska-Uherska nejpočetnější maďarská menšina. Jasně vymezené území, které slovenští Maďaři obývají, a další (např. historické) okolnosti pak vytvářejí předpoklady pro využití nacionalistické tematiky.

Problém maďarské menšiny na území tehdejšího Československa se dostal do popředí hlavně v roce 1945. Po okupaci jižního Slovenska horthyovským Maďarskem ve 40. letech ve spolupráci s hitlerovským Německem, (což je jeden ze zdrojů averze Slováků vůči Maďarům) a jeho následující porážce, Maďarsko jednak opět ztratilo své předválečné územní zisky, a navíc se ve prospěch Československa muselo vzdát tzv. bratislavského předmostí (tři vesnic s maďarským obyvatelstvem). Československá politická elita se nadto snažila vytvořit stát bez neslovanských menšin [Morvay 1999: 191].

Problém soužití Maďarů a Slováků se dosti podobá česko-německému sporu. I zde existují historické křivdy na jedné i druhé straně, jež poskytují legitimitu požadavkům obou stran. Averze a pocity křivdy, které plynou z nevyřešené společné historie, patří mezi hlavní důvody napětí mezi oběma komunitami. Celý vývoj maďarsko-slovenských vztahů od vzniku samostatného Slovenska a především za vlády Vladimíra Mečiara byl podle Petera Hunčíka pak charakteristický určitým napětím v tom, zda maďarské politické strany byly v opozici proto, že hájily principy otevřené občanské společnosti a demokracie, nebo proto, že hájily menšinové maďarské zájmy proti slovenskému nacionalismu. Toto základní politické dilema maďarských menšinových politiků do značné míry souvisí s tím, jaká je vládní politika země,

---

²⁰ Z hlediska této práce jsou relevantní pouze (česko)slovensko-maďarské vztahy, kterých si budu dále všimnout. Velké maďarské menšiny se však nacházejí i v dalších státech, jako jsou například Rumunsko a Srbsko, a tyto menšiny mají samozřejmě pro Maďarsko a jeho politiku stejně velký význam jako maďarská menšina na Slovensku.

ale jistou roli hraje i to, jaká politická reprezentace je ve vládě v Budapešti a jaká je její politika vůči maďarským menšinám v zahraničí [Hunčík 1999: 214].

Problémy zde nejsou zdaleka vyřešeny. Právě v době psaní této práce napětí mezi oběma národy kulminuje, když došlo znovu k roztržce mezi politickou reprezentací Maďarska a Slovenska. Výsledkem je, že maďarský premiér Ferenc Gyurcsány se odmítl setkat se slovenským premiérem Róbertem Ficem, i když schůzku připravovaly týmy expertů obou předsedů vlád více než půl roku [Mladá fronta DNES 17.5. 2008].²¹ Rozpory vyvolává na maďarské straně například slovenským parlamentem schválené prohlášení z 20. září 2007, že Benešovy dekrety jsou „nedotknutelné“ [Pravda.sk [online] 6.10. 2007]. Slováky zase pobuřuje především vznik Maďarské gardy, proti které požaduje od maďarské vlády zakročení a o které slovenský prezident Ivan Gašparovič řekl, že je „nebezpečím pro celý svět“^{iv}.

Maďarská garda

Maďarská garda byla založena z podnětu ultrapravicového Hnutí za lepší Maďarsko (zkráceně *Jobbik*), které ztělesňuje antisemitské, protiromské a homofobní nálady a jež sice není zastoupeno v parlamentu, ale jeho představitelé se dostali do několika obecních zastupitelstev [Mladá fronta DNES 27.8. 2007]. Zakládající listinu gardy odevzdal bývalý ministr obrany ve vládě Józsefa Antalla Lajos Für [Novinky.cz [online] 25.8 2007].

Maďarská garda spočívá na principu domobrany [Novinky.cz [online] 25.8 2007], která se dle předsedy Hnutí za lepší Maďarsko Gábora Vony, připravuje „...na případný útok ze Slovenska, Rumunska nebo Srbska. Právě v těchto zemích žije početná maďarská menšina a v dějinách jsme s nimi měli neustálé konflikty.“^v

Levicový premiér Ferenc Gyurcsány prohlásil, že „Garda je ostudou maďarské demokracie. Rasismus, antisemitismus a xenofobie jsou v naší zemi protizákonné.“^{vi}, a požádal prokuraturu, aby sledovala její činnost, neboť ji považuje za neofašistické hnutí [Novinky.cz [online] 25.8 2007]. Gábor Vona kontroval zcela ve smyslu nacionálního populismu; „Ti, kdož usilují o náš zákaz, chtějí zakázat veškerý maďarský lid.“^{vii}

Údajně se jedná o polovojenskou jednotku, jež má zaplnit mezeru vzniklou profesionalizací armády, její členové však nejsou, alespoň viditelně, ozbrojeni.

Prvních padesát šest členů gardy složilo přísahu 25. srpna 2007 [Novinky.cz [online] 21.10. 2007] a dalších šest set příslušníků přísahalo v březnu roku 2008 [Mladá fronta DNES 31.3. 2008].

Jak upozornil sociolog András Kovács, i když má *Jobbik* zatím pouze relativně nízkou podporu občanů, nebezpečím polovojenské Maďarské gardy je především sdružování většího počtu příznivců ultrapravice [Novinky.cz [online] 25.8 2007].

Další vývoj postavení maďarských menšin ve střední a východní Evropě závisí především na politickém vývoji v zemích, ve kterých se menšiny nacházejí. Například zřetelným výsledkem protimaďarské nacionalistické a populistické kampaně na Slovensku je, že opoziční strany se obávaly být spojovány se zájmy maďarské menšiny i v případě, že se jednalo o principální problém celkového stavu demokracie na Slovensku. Jak vzrůstá vliv slovenského nacionalismu, roste taktéž síla národního principu u politických reprezentantů maďarské menšiny. Pouze demokratické a prosperující společenství může však jakékoli menšině zajistit žádoucí podmínky k soužití uvnitř majoritní společnosti. To by si měli politici zastupující

---

²¹ Jako záminka k neuskutečnění schůzky posloužil mimo jiné výrok předsedy Slovenské národní strany Jána Sloty, který před novináři při pohledu na obrázek sochy krále Štěpána I. v učebnici pro maďarské školáky ze Slovenska pronesl poznámku o šaškovi na koni z Budapešti [Mladá fronta DNES 17.5. 2008].

maďarské menšiny vždy uvědomovat, a v důsledku toho vždy dát přednost hájení zájmů demokracie před partikularistickými menšinovými zájmy.

Můžeme konstatovat, že politický vývoj je, co se týče Srbska, Rumunska, ale i Slovenska, stále ještě relativně nejednoznačný. Poté, co se situace pro menšiny v jejich státech zhoršuje, obrací se s žádostí o pomoc často k „mateřskému místu“. Maďarsko samo je pak ve velmi obtížné situaci, jelikož menšiny slouží vládám Slovenska, Srbska i Rumunska jako rukojmí při jednáních s Maďarskem. Taktéž se tyto státy často snaží koordinovat svou politiku vůči maďarským menšinám na svém území a i vůči Maďarsku samému [Morvay 1999: 202]. Politika reprezentace maďarských menšin by se však měla odvíjet od podmínek státu, ve kterém žijí, a nikoliv od nacionalistických a populistických sil v Maďarsku. Jinak řečeno, při obhajobě svých práv by se maďarská menšina měla více spoléhat na své aktivity v rámci státní politiky (popřípadě na evropské či mezinárodní instituce) nežli na politiku Maďarska.

Obecně je vztah k menšinám a národnostní politika vůbec jednou z klíčových otázek, se kterou se musely a stále ještě musejí země Visegrádské čtyřky potýkat. Vztah mezi většinovou a menšinovou společností je důležitý jak z vnitropolitických důvodů, tak i v mezinárodním kontextu. Jedním z nejvážnějších úkolů, před nimiž stojí postkomunistické společnosti ve střední Evropě, je nalezení způsobu, jakým mohou různé etnické skupiny žít společně v klidu ve stabilním, liberálním demokratickém řádu. Aby to bylo možné, je třeba sladit potřeby a touhy minoritních kultur se zájmy většiny.

Závěr

Jedním z nejvýraznějších rysů postkomunistické politické kultury střední Evropy, jmenovitě České republiky, Slovenska, Polska a Maďarska, je hledání nových národních a etnických identit a přítomnost šovinistického nacionalismu i populismu. Jde o různou sílu i různé formy a důsledky tohoto fenoménu, nicméně můžeme konstatovat, že se s ním setkáváme ve všech těchto zemích.

K „transformujícím se“ zemím (nebo zemím, které takovouto transformací prošly poměrně nedávno) jsou problémy spojované s existencí nacionálních tendencí a s národní identitou obvykle implicitně vztahovány. Z této představy pak vychází tvrzení o „vyspělém Západu“ a „méně vyspělém Východu“. V předkládané práci je implicitně zahrnuto přesvědčení o mylnosti této představy.

Obavy, že nacionalismus může vést ke xenofobii a extrémnímu šovinismu, jsou bezpochyby oprávněné, ale uvažujeme-li o nacionalismu jako o jevu, který je v nezbytném protikladu k občanským hodnotám, dostáváme neúplný, a dokonce zkreslený obraz. Například i v zemích Visegrádské čtyřky docházelo ke vzniku a rozvoji nacionalismu nejen na základě šovinistických a xenofobních představ, ale i ve spojení s krizovými situacemi, kdy občané těchto států bojovali za svou svobodu (maďarská revoluce a polské události padesátých let, události roku 1968 v Československu apod., jakož i při rozpadu sovětského bloku. Během zmíněných událostí byl nacionalismus doprovodným jevem hlubších (a v tomto kontextu vnímaných jako důležitějších) ideálů svobody a demokracie, čímž splňuje podmínku liberálního nacionalismu a dokazuje, že i v těchto zemích je takováto forma nacionalismu možná a lidé v těchto státech mají tedy možnost na ni navázat. Navíc, co se týče období od roku 1990, měly a mají i „západní“ země problémy s šovinistickým nacionalismem (namátkou ETA ve Španělsku, Jean-Marie Le Pen ve Francii, Jörg Haider v Rakousku atd.), což dokazuje, že plošné předpoklady pro rozvoj šovinistického nacionalismu neplatí. Toto zjištění dává pozitivní přísliby do budoucna v tom, že šovinistická forma nacionalismu není „osudem“ jakéhokoli státu a národa. Jakékoliv tendence směřující k němu, proto nelze podceňovat a omlouvat. Kombinovat silný smysl pro národní identitu (hrdě připomínat nejlepší tradice středoevropských národů a zároveň kriticky hodnotit jejich nezdary v minulosti) spolu se silným zaměřením na obecné hodnoty liberální demokracie je nejenom možné, ale z pohledu funkční občanské společnosti, nutné. Tato nejednoduchá kombinace partikularistických náklonností a univerzalistických ideálů je určujícím prvkem liberálního nacionalismu, který může jako velmi skutečná společenská síla kladně ovlivnit výsledek postkomunistického přechodu střední Evropy.

Nicméně od roku 1989 společnosti střední Evropy prošly zásadními změnami politického a ekonomického systému. Tyto změny byly spojeny ruku v ruce s budováním nových institucí, jejichž model byl vypůjčen ze Západu, aniž by bral v úvahu místní specifika. Jako výsledek můžeme v těchto zemích pozorovat určité nedostatky mezi politickým systémem a politickou kulturou. Například István Bibó nachází historické kořeny tohoto fenoménu už ve specifických podmínkách „*národovorného procesu*“ v této části Evropy. Podle Bibóa byla v minulosti nestabilita demokracie ve střední a východní Evropě zapříčiněna „*existenciálním strachem o vlastní pospolitost*“, jenž zablokoval „*osvobození jednotlivců*“ ve jménu ohrožení zájmů národa. Nelze než souhlasit s jeho myšlenkou, podle níž v podstatě „*být demokratem znamená především nemít strach*“ (z jiného smýšlení, z jiného jazyka, jiné rasy a podobně) [Bibó 1998: 186-198]. Střední Evropa bude pravděpodobně mít pouze „*imaginární demokracii*“, dokud

nenapraví etnické křivdy páchané na menšinách, diskriminaci menšin a dokud nebude v celém regionu potírat xenofobii, antisemitismus a nesnášenlivost ostatních. Jednotlivé národní identity zemí Visegrádu nejsou příliš jednoznačné. Národní identita spojená s principem občanství je z těchto důvodů nepochybně jistým problémem. Proto musí být tyto identity opět znovu promyšleny a dohodnuty, s přihlédnutím k novým vnitřním i vnějším okolnostem. Země Visegrádu už těžko budou podstupovat překotné změny, jako například v roce 1989, na druhou stranu bude třeba několika dekád, aby si společnosti ovlivněné komunistickou propagandou a prostředím, kde u většiny lidí docházelo k absolutní rezignaci na politiku, vybudovaly patřičnou politickou kulturu. Postkomunistická společnost by se však měla opírat o národnostní otevřenost vůči vnějšímu prostředí, což sníží možnost potenciálního násilí a napomůže formování plurální identity. Životaschopnost a legitimita pojetí národa jako společenství občanů vysoce závisí na zefektivnění vazeb mezi politickou elitou a občany. Aktivní snahou politické reprezentace by mělo být zvýšení zapojení občanů do politického a občanského života. Když se však ukáže, že se političtí vůdcové, vláda a politická reprezentace nedokáží chovat odpovědně, mohou se základní otázky typu „kdo jsme my, ta komunita, pro jejíž prospěch má politická reprezentace rozhodovat?“ naléhavě vracet jako důsledek nejistoty a frustrace. Často jako téma populistických a nacionalistických politiků, kteří se pokouší s poukazem na ohroženou identitu omezit demokratické postupy a upevnit svou moc.

Použitá literatura

- AUER, Stefan. *Liberal Nationalism in Central Europe*. London - New York: Routledge Curzon, 2004. 232 s. ISBN 978-0-415-31479-4.
- BUČKOVÁ, Michaela. Ján Slota v Žilině končí. *Mladá Fronta DNES*. 29.12. 2006, roč. XVI., s. 5.
- BIBÓ, István. *Bída malých národů východní Evropy : Vybrané spisy*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 1997. 616 s. ISBN 80-7149-187-X.
- HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a velký český národ : Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Zdeněk Uherek. 1. vyd. Praha : SLON, 2001. 209 s. Studie; sv. 30. ISBN 80-85850-97-4.
- HUNČÍK, Péter. Maďarská menšina ve Slovenské republice. In GABAL, Ivan, et al. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. 1. vyd. Praha : G plus G, 1999, s. 204-218. ISBN 80-86-103-23-4.
- CHORVÁTOVÁ, Hana. Slovenský spor o Velkou Moravu. *Lidové noviny*. 9.2.2008, roč. XXI., č. 34, příloha Orientace, s. III.
JEDLIČKA, Petr. Stručně ze světa. *Literární noviny*. 2006, č. 39, s. 5.
- MICHNIK, Adam. Poles and the Jews: How Deep the Guilt?. *The New York Times* [online]. 17.3.2001 [cit. 2008-05-15]. Dostupný z WWW: <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9B07E2DC153DF934A25750C0A9679C8B63&scp=5&sq=Jedwabne&st=nyt>>.
- MOLNÁROVÁ, Krystýna. Prý hrubián, tlučhuba a samovládce. *Literární noviny*. 2006, č. 33, s. 8.
- MORVAY, Péter. Menšiny v Maďarsku a maďarská menšinová politika od roku 1918 do současnosti. In GABAL, Ivan, et al. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. 1. vyd. Praha : G plus G, 1999, s. 186-203. ISBN 80-86-103-23-4.
- NEJEDLÝ, Tomáš. Premiérovi „starí Slováci“ idú do učebníc. *HNonline.sk* [online]. 28.2. 2008 [cit. 2008-05-18]. Dostupný z WWW: <http://hnonline.sk/1--23057050-k00000_print-a8>.
- NOSÁL, Igor. Národní mýty v politice a politické kultuře postkomunistických společností - český příklad. In DANČÁK, Břetislav, FIALA, Petr. *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 81-93. ISBN 80-210-2388-0.
- SZALÓ, Csaba. „Národnostní“ politika v Maďarsku: realita a vize samosprávy menšin. In DANČÁK, Břetislav, FIALA, Petr. *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 172-187. ISBN 80-210-2388-0.
- ŠMÍD, Marek. Recenze na knihu „Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí“ (M. S. Ďurica). *Člověk* [online]. 1.4.2006 [cit. 2008-05-18]. Dostupný z WWW: <http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/smid_recenze_2.pdf>.
- VAŠEČKA, Imrich. Národnostná politika v českej a v slovenskej republike. In DANČÁK, Břetislav, FIALA, Petr. *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 127-142. ISBN 80-210-2388-0
- VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. Kap. 7, Aspekty české politické kultury, s. 167-185. ISBN 978-80-7367-337-6.

ⁱ *Mladá Fronta DNES*. 11.7. 2001, s. 9.

ⁱⁱ Beranová, Lucie. Mečiar ani Gašparovič nebudou vládě oporou. *IHNed.cz* [online]. 15.4. 2004 [cit. 2008-05-18].

ⁱⁱⁱ Holý, Ladislav. *Malý český člověk a velký český národ*, s. 22.

^{iv} Gašparovič in *Mladá Fronta DNES*. 6.11.2007, roč. XIII., s. 7.

^v Vona in *Mladá Fronta DNES*. 27.8. 2007, roč. XIX., s. 7.

^{vi} Gyurcsány in *Mladá Fronta DNES*. 27.8. 2007, roč. XIX., s. 7.

^{vii} Vona in *Mladá Fronta DNES*. 27.8. 2007, roč. XIX., s. 7.